

50-jarig jubileum Stichting Utrechtse Bachcantatediensten Geertekerk, 1 oktober 2017

Hartelijk dank voor uw uitnodiging om in het kader van het gouden jubileum van de Stichting Utrechtse Bachcantatediensten hedenavond aanwezig te zijn bij de uitvoering van Cantate nr. 80 van Johann Sebastian Bach.

Was het ironie of hadden de organisatoren van dit jubileumjaar het uitdagend bedoeld, toen ze de rooms-katholieke aartsbisschop uitnodigden om een inleiding te houden, uitgerekend op de avond waarop Cantate nr. 80 van Johann Sebastian Bach ten gehore wordt gebracht? Want deze cantate betreft het bekende lied van Luther dat door veel protestanten op Hervormingsdag, 31 oktober, uit volle borst wordt gezongen. Zij herdenken dan immers hoe Maarten Luther op 31 oktober 1517 zijn 95 stellingen met aanklachten tegen de Rooms-Katholieke Kerk heeft vastgespijkerd aan de deur van de Slotkapel in Wittenberg. Deze actie en andere gebeurtenissen leidden uiteindelijk tot een breuk met Rome, die tot op de huidige dag bestaat.

Voordat ik iets naders zeg over mijn gevoelens bij het lied waarop de Cantate nr. 80 van Bach is gebaseerd, wil ik graag wat kwijt over mijn persoonlijke affiniteit met Bach. De liefde voor Bach als componist is mij bijgebracht door mijn orgelleraar, die mij heeft onderwezen in het orgelspel van 1968 tot 1976. Dit was Arend Storm, de organist van de Hervormde Prinsessekerk aan de Van Hallstraat in Amsterdam-Oud-West. Helaas werden zijn kerk en orgel enkele jaren na zijn overlijden als gevolg van de ontkerkelijking afgebroken.

Hij was een zeer goed en verwoed vertolker van Bachs orgelwerken. Geboren in 1903 ontving hij zijn eerste vorming als organist in de jaren '10 van de vorige eeuw overeenkomstig de toen in de orgelwereld nog heersende Romantische traditie. Maar vanaf de jaren '20 en '30 ging hij mee met de hernieuwde waardering voor de barokmuziek en werd Bach zijn grote voorbeeld en ideaal. Op zijn tweeklaviers-harmonium met pedaal dat hij thuis als studie-instrument gebruikte, prijkte als zichtbaar teken daarvan een borstbeeld van Bach.

Hij kocht voor mij muziekboeken met een oplopende moeilijkheidsgraad. Toen ik enkele jaren les bij hem had, trok ik de stoute schoenen aan en zei hem dat ik eigenlijk meer van romantische muziek hield dan van barokmuziek. Me terdege bewust van zijn grote voorliefde voor Bach en de barok deed ik dat overigens met de nodige schroom. Hij vatte dat echter heel goed op en kocht sindsdien voor mij ook onder meer muziek van César Franck en Alexandre Guilmant. Daarbij deed hij mij overigens de bekentenis dat hij eertijds zelf als beginnening ook meer aan romantische muziek de voorkeur had gegeven: "Maar Wim, dat is later bij mij veranderd en dat zal ook bij jou gebeuren." En daarin heeft hij gelijk gekregen. De liefde voor Bachs muziek is ook bij mij in de loop der jaren sterk gegroeid.

Om Bach kun je trouwens niet heen. Samen met een relatief klein aantal geniale componisten staat hij op eenzame hoogte. Zijn omgeving had daar tijdens zijn leven merkwaardig genoeg geen oog voor. Zij zagen in hem een deskundig en ijverig musicus: zoiets van 'een vlijtige, degelijke oude baas', toen hij op leeftijd was. De muzikale smaak veranderde aan het einde van zijn leven en zijn zoon Johann Christian zou hem dan ook ooit 'de oude pruik' hebben genoemd. Maar na zijn

herontdekking in de jaren '20 van de 19de eeuw werd hij door de groten in de muziek steeds meer erkend als hun grote meester en voorbeeld. Johannes Brahms heeft het zo geformuleerd:

“Wanneer de hele muziekliteratuur, Beethoven, Schubert, Schumann verdween, zou dat smartelijk zijn; ontroostbaar echter zou ik zijn, wanneer ik Bach niet meer had.”¹

Cantate nr. 80, die we hedenavond zullen beluisteren, is een rijper werk van Bach, dat waarschijnlijk zo rond 1735 zijn definitieve vorm kreeg. In deze cantate, bestemd voor Hervormingsdag, verwerkte hij ouder materiaal uit een cantate voor de 3de Zondag van de Lijdenstijd, met name de aria's en recitatieven. Het Evangelie voor deze zondag is Lucas 11,14-28, waarin wordt vermeld hoe Jezus duivels uitdrijft. Deze thematiek komt dan ook in de aria's terug. Het koor in de Cantate volgt qua tekst de vier strofen van Luthers lied 'Ein feste Burg ist unser Gott', dat overigens een parafrasering is van Psalm 48. De laatste strofe vormt het gebruikelijke vierstemmige koraal aan het slot van de Cantate. Dit Lutherlied heeft eveneens tot thematiek de overwinning van het kwaad en de duivel door God in Christus.

Direct al door de ingewikkelde contrapuntiek in het openingskoor bouwt Bach de nodige spanning op. De toonzetting en opvallende muzikale begeleiding doen de boodschap van de tekst van deze cantate op schitterende wijze uitkomen. Met deze cantate bewijst Bach eens te meer dat hij een van de grootste componisten is van Lutherse kerkmuziek.

Was het uitdagend bedoeld om de rooms-katholieke aartsbisschop van Utrecht uit te nodigen juist voor deze cantate? Op welke eerste zondag in het jubileumjaar ik de uitvoering van een cantate kon bijwonen, was uiteraard gewoon ook een agenda-technische kwestie. Maar afgezien daarvan: de tekst van het Lutherlied en van Cantate 80, een loflied op Gods almacht en zorg voor ons heil, zullen christenen van alle denominaties van harte onderschrijven.

Ik keer tot slot nog eens terug naar mijn orgelleraar, Arend Storm. In 1964 vond een van de eerste oecumenische samenkomsten met katholieken plaats in zijn Prinsessekerk, toen een volstrekt novum. Dat gebeurde in samenwerking met de parochie van de HH. Nicolaas en Barbara. Dat hun parochie zo heette, wisten waarschijnlijk de meeste parochianen zelf niet eens, want hun kerk, gelegen in de Amsterdamse Bilderdijkbuurt, stond algemeen bekend als 'De Liefde'. Deze kerk is ook gesloten en afgebroken, alleen het orgel is bewaard gebleven. Dit heeft een nieuwe en passende plek gevonden, nog wel in mijn aartsbisdom, namelijk in de Sint-Calixtus-basiliek in Groenlo. Mijn orgelleraar wilde in die oecumenische dienst dolgraag het koraalvoorspel van Bach over 'Een vaste burcht is onze God' spelen. Dit was weliswaar het lied voor Hervormingsdag, maar hij vond het passen bij het thema van de dienst. Maar zo Amsterdams als hij ook was, hij had toch niet het lef om dat zomaar te doen. Hij ging daarom tevoren naar de bij de dienst betrokken kapelaan van De Liefde om te vragen of deze daar soms bezwaar tegen had. Deze priester, zelf ook een Bachliefhebber, gaf direct zijn toestemming. Het mocht.

Graag wens ik de Stichting Utrechtse Bachcantatediensten van harte proficiat en Gods zegen met dit jubileumjaar en haar uitstekende initiatief. En u allen wens ik heel veel inspiratie en genoegen bij het beluisteren van Bachcantate nr. 80.

¹ O. Glastra van Loon, *Mozaïek der Muziekgeschiedenis*, Baarn; Bosch & Keuning, 1966, vol. 2, p. 320